

Sinergija University International Scientific Conference

Izazovi sa kojima se suočava visoko obrazovanje u BiH uslijed krize izazvane epidemijom COVID-19

Jelena Manojlović, Univerzitet Sinergija Bijeljina, Danica Petrović, Univerzitet Sinergija Bijeljina

Sažetak — U većini zemalja pod uticajem Covid-19 došlo je do velikih promjena u različitim aspektima tradicionalne autonomije visokoškolskih ustanova, a zbog zaštite javnog zdravlja. Te promjene su se odnosile na njihov režim rada (otpuštanje pomoćnog osoblja, skraćivanje radnog vremena, zatvaranje i sl.), finansijske i druge oblike pomoći i podrške države univerzitetima (omogućavanje besplatnog interneta u cilju realizacije nastavnog procesa, nabavka IT resursa) i promjene zakonske regulative u visokom obrazovanju. Urgentne izmjene u regulativi visokog obrazovanja koje su usledile i u Bosni i Hercegovini tokom epidemije korona virusa su trebale da omoguće visokoškolskim ustanovama da se prilagode neizbježnim online metodama učenja koje se znatno razlikuju od klasičnih. Visokoškolske ustanove koje su imale adekvatne IT resurse, i kadrove obučene za uporebu online platformi u obrazovanju su uspješnije odgovorile na izazove realizacije nastavnog procesa. Procesi akreditacije, osiguranja i evaluacije, koji su ključni u očuvanju i unapređenju kvaliteta visokog obrazovanja su u ovim kriznim vremenima na čekanju ili se izvode u smanjenom obimu. Pred akademskom zajednicom je do sada najozbiljniji zadatak — kako da u kriznim vremenima sačuva svoju autonomnost, a da ujedno bude kohezivni društveni faktor.

Ključne riječi – visoko obrazovanje, epidemija, propisi o visokom obrazovanju, digitalizacija visokog razovanja

Abstract – In most countries that are under the influence of Covid 19 there have been great changes in different aspects of the traditional autonomy of higher education institutions, for the purpose of protecting the public health. Those changes were related to their work regime (dismissing the auxiliary personnel, reducing working hours, temporary closings etc) financial and other forms of assistance and support to universities by the state (providing free Internet in order to implement teaching processes, procurement of IT resources) and changes in legal regulations in higher education. Urgent changes in the regulation of higher education that followed in Bosnia and Herzegovina during the pandemic were supposed to enable higher education institutions to adapt to the inevitable online learning methods that are significantly different from the traditional ones. Higher education insitutions that had adequate IT resources and the staff trained for the usage of online platforms in education, responded more successfully to the challenges in the teaching process implementation. Accreditation, insurance and evaluation

processes, which are crucial in preserving and improving the quality of teaching in higher education, are delayed during the times of crisis or are being reduced to a certain extent. The academic community is faced with the most serious task so far – how to preserve its autonomy during the times of crisis and at the same time be a cohesive social factor.

Keywords – higer education, epidemic, higher education legislation, digital transformation in higher education

I. UVOD

Epidemija izazvana virusom Covid-19 donijela je ozbiljne poteškoće, i ujedno izazove u njihovom prevazilaženju u svim oblastima ljudskog djelovanja. Iako se pitanja javnog zdravlja nameću kao prioritet u funkcionisanju svake države, visoko obrazovanje nije i ne smije ni u vremenima epidemija ostati po strani, jer je djelatnost od posebnog interesa i ključni potencijal progresa svakog društva. Čini se da je visoko obrazovanje, i ovim teškim vremenima po globalni svijet, uspjelo na adekvatan način da se suoči i odgovori izazovima zahvaljujući procesima digitalizacije visokog obrazovanja. Zakonsko regulisanje učenja na daljinu u oblasti visokog obrazovanja u Bosni i Hercegovini svoje začetke ima u Okvirnom Zakonu o visokom obrazovanju Bosne i Hercegovine kojim je propisano da se visoko obrazovanje može sticati redovno, vanredno, učenjem na daljinu, ili kombinovanjem ova tri načina studiranja. Upravo, u dijelu gdje se pominje učenje na daljinu, stvoren je prostor za prevazilaženje krize u realizaciji nastavnog procesa tokom epidemije korona virusa.

Kao neizbježno pitanje u svjetlu digitalizacije visokog obrazovanja se nameće da li i u kojoj mjeri propisi, odnosno mjere koje u vrijeme epidemije uvode vlade država, ugrožavaju autonomiju univerziteta i akademske slobode i kakve se obaveze nameću pred akademsku zajednicu u smislu društveno odgovornog djelovanja. Pri tome je sasvim neupitno da visoko obrazovanje, sa demokratskom misijom u svojoj osnovi, mora pratiti, i prati, savremene procese digitalizacije, ali da to nikako ne smije biti na uštrb kontinuiteta i kvaliteta obrazovnog procesa. Da li naša akademska zajednica, koja

oskudjeva u digitalnim resurima, može i koliko uspješno odgovoriti zahtjevima visokog obrazovanja u doba epidemije? Ona mora učiniti sve što je u njenoj moći da osigura da se još uvijek aktuelna zdravstvena kriza ne pretvori u dublju krizu, krizu demokratije, uprkos znacima upozorenja koje vidimo u nekoliko zemalja.

II. UČENJE NA DALJINU

Učenje na daljinu ili elektronsko učenje (engl. *e-learning*, *distance learning*) je obrazovni koncept koji ne zahtijeva nužno istovremeno fizičko prisustvo studenta i nastavnika u obrazovnoj instituciji. Ono shodno tome podrazumijeva upotrebu interneta, elektronskih medija, informacijskih i komunikacijskih tehnologija (IKT), odnosno savremenih online obrazovnih platformi, koje su budućnost obrazovanja. Doba u kojem se nalazimo, doba modernih tehnologija i globalizacije donosi brze promjene u svim aspektima ljudskog života i iz tog razloga online učenje odnosno e-learning predstavlja optimalnu strategiju za obrazovanje.

UNESCO, specijalizovana agencija UN-a, se značajno bavi pitanjima doprinosa informacione i komunikacione tehnologije u razvoju obrazovanja, nauke i kulture, a u svrhu izgradnje društva znanja. Kroz Strategiju korištenja IKT-a u obrazovanju podstiču se države na podršku ovom vidu obrazovanja. Upotreba IKT-a u obrazovanju je važan element i Strategije Evropske komisije kojom se želi osigurati efikasnost evropskih obrazovnih sistema i konkurentnost evropske ekonomije.

Prelazak sa fizičkih na online forme učenja je znatno olakšao i osavremenio proces visokog obrazovanja, ali pred visokoškolske ustanove nameće obavezu nabavljanja IT opreme, konstantno ulaganje u savremene tehnologije, kao i edukaciju akademskog osoblja za njihovu upotrebu. Ali je činjenica da se pri online izvođenju nastave značajne uštede ostvaruju i kroz smanjenja redovnih troškova održavanja visokoškolskih ustanova.

Iz perspektive studenta, posebno treba istaći značajnu uštedu vremena i novca, ali i nužnosti online izvođenja nastave koje je došlo sa ograničenjem kretanja u doba epidemije. Studentima se omogućava pristup nastavi i nastavnim materijalima s različitih destinacija, fleksibilan raspored učenja, centralizovan pristup materijalima, smanjeni troškovi studiranja, raznolike mogućnosti interakcije sa akademskim osobljem, ali ne treba zanemariti moguće posledice socijalne izolovanosti i njihov uticaj na mentalno i fizičko zdravlje studentske populacije. U ruralnim i siromašnim sredinama nedostatak pristupa internet mreži, IT infrastrukturi predstavlja ozbiljnu prepreku za realizaciju online nastave.

Vannastavne aktivnosti i obavljanje stručne prakse, kao značajni segmenti visokog obrazovanja, postavili su izazov

pred nastavno osoblje i obavezu da nađu načine i nadomjestite ono što se propušta, a prednost je nastave i rada sa studentima uživo. Nastavni proces koji se izvodi online se morao učiniti znatno atraktivnijim, što od nastavnog osoblja pored bavljenja naukom traži dodatnu edukaciju u polju modernih obrazovnih tehnologija. Problem sa kojim se nastavno osoblje suočava je i nedovoljna angažovanost i smanjena interaktivnost sa studentima jer često nemaju obavezu uključivanja kamere tokom video predavanja.

Sa navedenim izazovima se danas suočavaju akademske zajednice širom svijeta, a posebno u državama sa nižim životnim standardom. U svjetlu borbe protiv korona virusa ovi izazovi dobijaju još više na težini.

III. PRAVNI PROPISI U OBLASTI VISOKOG OBRAZOVANJA U BOSNI I HERCEGOVINI I UČENJE NA DALJINU

Bosna i Hercegovina je polazeći od njene površine vjerovatno jedna od najkompleksnije uređenih država na svijetu, sa dva entiteta- Federacija Bosne i Hercegovine i Republika Srpska i administrativne jedinice Brčko distrikt Bosne i Hercegovine, a pri čemu Federaciju Bosne i Hercegovine čini 10 kantona. Državu karakteriše ne samo kompleksna teritorijalna organizacija države, nego i nejasno definisane nadležnosti za određene oblasti, te imamo situaciju da se zakoni koji uređuju istu pravnu materiju donose kako na nivou države, tako i na nivou entiteta, odnosno Brčko distrikta.

Oblast visokog obrazovanja u Bosni i Hercegovini je uređena, u uvodu već pominjanim, Okvirnim zakonom o visokom obrazovanju, kao krovnim zakonom, dok na nivou entiteta Republika Srpska postoji Zakon o visokom obrazovanju, te posebni kantonalni zakoni o visokom obrazovanju na nivou Federacije Bosne i Hercegovine, odnosno Brčko distrikta. Pomenuti zakoni, u pravilu, poznaju koncept učenja na daljinu, ali bez detaljnijeg regulisanja.

Data je mogućnost visokoškolskim ustanovama da kroz svoje opšte akte, kao i studijske programe, pri postupku licenciranja/početne akreditacije, urede ovo pitanje. Tek nekolicina studijskih programa na teritoriji Republike Srpske je bila licencirana za ovaj oblik izvođenja nastave. Pojedine visokoškolske ustanove su neke modalitete učenja na daljinu proizvoljno uvodile u svoje studijske programe, ali su oni sa izbijanjem epidemije postali neizostavni. Moralo se brzo reagovati, te su ustanove donosile različite odluke o tome kako reorganizovati nastavu i učenje, kao i istraživačke i druge aktivnosti. U tome se vodilo računa o zdravlju i sigurnosti studenata i akademskog osoblja, uz poštovanje preporuka nadležnih institucija za javno zdravlje.

Tokom 2019., odnosno 2020.godine većina zakona o visokom obrazovanju u Bosni i Hercegovini pretrpjela izmjene

u smislu omogućavanja visokoškolskim ustanovama da izvode online nastavu. Za očekivati je bilo da novi Zakon o visokom obrazovanju Republike Srpske koji je donijet u vrijeme trajanja epidemije Covid-19, jula 2020.godine detaljnije reguliše ovo pitanje, ali je novo rješenje svedeno na dva stava u članu 18. kojima se vrlo neodređeno propisuje da se studijski programi mogu organizovati putem izvođenja nastave na daljinu, odnosno da se uslovi i načini ostvarivanja učenja na daljinu propisuju standardima za početnu akreditaciju i opštim aktom visokoškolske ustanove. Postavlja se pitanje da li se u samoj fazi licenciranja studijskog programa on mora odrediti kao onaj koji se izvodi na daljinu ili ustanove mogu nastavu realizovati online bez obzira na to, a primjenom analogije u tumačenju člana 19. Zakona koji propisuje da su visokoškolske ustanove u Republici obavezne da u skladu sa tehničkim mogućnostima putem elektronskih sredstava komunikacije studentima omoguće pristup nastavnim materijalima, odnosno literaturi, prezentacijama, audio-video materijalu i drugim materijalima za koje se objavom neće narušavati autorska prava u vezi sa distribucijom. U slučaju proglašenja vanredne situacije odnosno vanrednog stanja za Republiku ili dio teritorije Republike, kao i u drugim opravdanim slučajevima, ispiti će se organizovati i izvoditi na način koji je propisan uputstvom koje donosi ministar, uz saglasnost Vlade, čime se ne isključuje potpuno mogućnost da i ispiti budu organizovani u online režimu.

U poređenju sa ovim rješenjem Zakon o visokom obrazovanju Kantona Sarajevo propisuje da u specifičnim okolnostima kada nije moguća nastava u prostorijama visokoškolske ustanove i isključivo po odobrenju Vlade Kantona Sarajevo, dozvoljeno je organizovati nastavu i za redovni studij po modelu koji se primjenjuje za vanredne i studije učenja na daljinu. Time se ne isključuje obaveza održavanja ispita u prostorijama visokoškolske ustanove/organizacione jedinice. Slično rješenje poznaje i Zakon o visokom obrazovanju Republike Srbije, s tim što za studenta stranog državljanina visokoškolska ustanova može da omogući i polaganje ispita preko elektronskih komunikacija, pod uslovom da primjenom odgovarajućih tehničkih rešenja obezbijedi kontrolu identifikacije i rada studenta.

Na primjeru Univerziteta Sinergija Bijeljina, koji je u privatnoj svojini i osnovan 2005. godine, pojedini oblici učenja na daljinu su studentima dostupni još od 2010. godine. Naime, ubrzani procesi globalne digitalizacije uticali su na opredjeljenje osnivača Univerziteta da tokom 2014. godine osavremeni nastavni proces uvođenjem moodle platforme za elektronsko testiranje studenata, kao i činjenjem dostupnim studentima nastavnih materijala, literature i prezentacija putem elektronskih sredstava. Time je i faktički otpočela nova etapa u obrazovanju studenata na Univerzitetu. Iako Univerzitet nema licenciran nijedan studijski program na daljinu, iskustvo koje je sticano tokom prethodnih desetak godina znatno je olakšalo proces prilagođavanja nastavnog procesa epidemijским uslovima. Univerzitet je u momentu proglašenja epidemije u martu 2019. godine u roku od sedam dana u

cjelosti organizovao nastavni proces u online režimu, što je podrazumijevalo održavanje i istovremeno snimanje video predavanja, kao i naknadno postavljanje video zapisa predavanja na stranice predmeta na sajtu Univerziteta. U vezi sa mogućim prigovorom narušavanja akademske slobode prioritet je stavljen na studenta, koji je u centru učenja, i koji ne smije biti uskraćen za obrazovanje, a odgovornost u postupanju pretežnim dijelom je prebačena na nastavno osoblje.

U momentu izrade ovog rada, Univerzitet primjenjuje kombinovano izvođenje nastave, što podrazumijeva i klasično, ex cathedra, uz istovremeno online izvođenje nastave putem Microsoft Teams platforme. U skladu sa preporukama Evropske komisije u vezi sa mobilnošću studenata u Erasmus + projektima, i mobilnost se realizuje online, čime studenti nisu u potpunosti uskraćeni za ovaj segment visokog obrazovanja.

IV. AUTONOMIJA UNIVERZITETA U DOBA EPIDEMIJE

Neki od osnovnih principa u oblasti visokog obrazovanja, koje zakoni o visokom obrazovanju proklamuju su:

- autonomija univerziteta i akademska sloboda;
- otvorenost univerziteta prema javnosti, građanima i lokalnoj zajednici;
- nedjeljivost nastavnog rada i naučnog istraživanja, odnosno umjetničkog stvaralaštva;
- uvažavanje evropskih humanističkih i demokratskih vrijednosti, te usklađivanje sa evropskim sistemom visokog obrazovanja i unapređivanje mobilnosti akademskog osoblja i studenata;
- poštovanje ljudskih prava i građanskih sloboda, uključujući zabranu svih vidova diskriminacije;
- koncept cjeloživotnog obrazovanja;
- interakcija sa društvenom zajednicom i obaveza univerziteta da razviju društvenu odgovornost članova akademske zajednice;
- učešća studenata u upravljanju i odlučivanju, posebno u vezi sa pitanjima koja su od značaja za kvalitet nastave;
- ravnopravnost visokoobrazovnih ustanova bez obzira na oblik svojine;
- obezbjeđivanje kvaliteta i efikasnosti studiranja;

- afirmacija konkurencije visokoškolskih ustanova radi povećanja kvaliteta i efikasnosti visokog obrazovanja, i
- transfer znanja i zaštita intelektualne svojine.

Na Globalnom forumu o akademskoj slobodi, institucionalnoj autonomiji i budućnosti demokratije, koji je održan juna 2019. godine u Strazburu, pod okriljem Savjeta Evrope usvojena je Deklaracija koja proklamuje da je obrazovanje, uključujući visoko obrazovanje, odgovorno za unapređenje i širenje znanja i razvoj moralnih i sposobnih građana, te da kao takva ima ključnu ulogu u modernim demokratskim društvima. Obrazovanje je ključno za razvoj, održavanje kulture demokratije bez koje demokratski zakoni, institucije i izbori ne mogu funkcionisati u praksi. Među njima su visokoškolske ustanove, posebno istraživački centri, eminentne institucije u društvima širom svijeta i kao takvi izvori novih ideja i otkrića, uključujući tehnološki napredak, stecišta kulture i umjetnosti koja njeguju kreativnost, ali i lokalni, nacionalni i globalni ekonomski motori. Što je najvažnije, oni podučavaju nastavnike i nastavnike nastavnika, u svim oblastima, čime se pomažu u oblikovanju cjelokupnog školskog i obrazovnog sistema na svim nivoima.

Akademski sloboda i institucionalna autonomija su od suštinskog značaja za unapređenje kvaliteta učenja, podučavanja i istraživanja, uključujući umjetničku kreativnu praksu. Kvalitet se posmatra i kroz doprinos visokog obrazovanja demokratiji, ljudskim pravima, i vladavini prava. Potreba za demokratijom će biti još veća nakon krize, jer su vanredna situacija, ili vanredno stanje, u određenim državnim sistemima poslužili kao okvir za širi napad na demokratiju, ljudska prava i vladavinu prava.

Polazeći od činjenice da brojne mjere koje vlade država uvode u sprečavanju širenja epidemije Covid-19 ugrožavaju pravo na privatni život, nameće se obaveza akademskoj zajednici, posebno stručnoj, na proaktivno djelovanje i pravovremeno reagovanje ukazivanjem na negativne društvene pojave. Odlukom Ustavnog suda BiH (predmetni broj AP-1239/21 od 16.11.2021. godine), zaključeno je da je miješanje u osnovna ljudska prava i slobode garantovane Ustavom Bosne i Hercegovine i Evropskom konvencijom, u konkretnom slučaju prava na „privatni život“ iz člana II/3.f) Ustava Bosne i Hercegovine i člana 8. Evropske konvencije, koje je izvršeno osporenim Zaključkom Republičkog štaba za vanredne situacije, kao uskog segmenta izvršne vlasti, o obaveznom nošenju zaštitne maske u zatvorenom prostoru, predstavlja kršenje prava na „privatni život“ kada je u slučaju donošenja i preispitivanja naredene mjere izostalo aktivno učešće najviših organa zakonodavne i izvršne vlasti Republike Srpske.

Postoje tvrdnje da su se autoritarni sistemi bolje nosili sa vanrednim situacijama, a pri čemu se zanemaruje da u takvim sistemima postoji tendencija sakrivanja odnosno neiznošenja

istine u javnost. Otuda je opravdana zabrinutost međunarodne zajednice zbog rastućeg nacionalizma i populizma, kao i rizik od novih oblika autokratija koji podrivaju temelje demokratije i solidarnosti, koja je u periodima kriza nužna.

V. ZAKLJUČAK

Efikasno digitalno obrazovanje je mnogo više nego jednostavno prenošenje tradicionalnog obrazovanja na online platforme. Ovo što smo iskusili tokom pandemije Covid-19 bilo je vanredno stanje u obrazovnom procesu, a ne održivo i efikasno digitalno obrazovanje. Potrebno je uložiti značajna materijalna sredstva, obučiti akademsko osoblje za primjenu savremenih online obrazovnih platformi, kako bismo osigurali prelazak na digitalno obrazovanje. I dalje ostaju otvorena pitanja mogućih posljedica potpunog prelaženja na digitalno obrazovanje, posebno u sferi socijalizacije omladine. Važno je da naši obrazovni sistemi budu pripremljeni za slične vanredne situacije, da osnažuju studente da učestvuju u oporavku našeg društva. Sa okončanjem epidemije Covid-19 stvoriće se jedinstvena prilika za sve zemlje da sagledaju propise koji regulišu visoko obrazovanje, a sa ciljem da se omogući visokoškolskim ustanovama, da u skladu sa proklamovanom autonomijom, brzo i efikasno reaguju u slučajevima vanrednih okolnosti i da otklone nepotrebne prepreke u zakonskim odredbama koje se odnose na licenciranje, akreditacije, ljudske resurse i druge oblasti.

Ogroman izazov je pred modernim društvima - a to je potreba da se poboljša društvena kohezija i povjerenje u sistem, da se osigura pristup visokom obrazovanju za grupe u nepovoljnom položaju, da akademska zajednica više kapaciteta uloži u razumijevanje i osporavanje nejednakosti i nepravde, da se suprotstavi neznanju zajednice koje počiva na nedovoljnom i neadekvatnom obrazovanju.

LITERATURA

- 1) Harkavy I. (2006), "The role of universities in advancing citizenship and social justice in the 21st century", Education, Citizenship, and Social Justice
- 2) Lichfield J. (2020), "The next epidemic: resurgent populism", Politico, 4 June 2020, -www.politico.eu/article/the-next-epidemic-resurgent-populism
- 3) Okvirni zakon o visokom obrazovanju Bosne i Hercegovine („Sl. glasnik BiH", br. 59/07 i 59/09)
- 4) Primary Research Group, Inc (2020), „Survey of Academic Advising Practices During the Pandemic“
- 5) Zakon o visokom obrazovanju Republike Srpske („Sl. glasnik RS", br. 67/20)
- 6) Zakona o visokom obrazovanju Kantona Sarajevo („Sl. novine Kantona Sarajevo", br. 33/17, 35/20, 40/20 i 39/21)
- 7) Zakon o visokom obrazovanju ("Sl. glasnik Republike Srbije", br. 88/2017, 73/2018, 27/2018 - dr. zakon, 67/2019, 6/2020 - dr. zakoni, 11/2021 - autentično tumačenje, 67/2021 i 67/2021 - dr. zakon)
- 8) <https://rm.coe.int/global-forum-declaration-global-forum-final-21-06-19-003-/16809523e5>
- 9) <https://www.ustavnisud.ba/uploads/odluke/AP-1239-21-1299379.pdf>

- 10) <https://projects.sinergija.edu.ba/trafsaf-aplikacioni-obrazac-cv-usb/>
- 11) <https://rm.coe.int/prems-006821-eng-2508-higher-education-series-no-25/1680a19fe2>
- 12) https://ec.europa.eu/education/resources-and-tools/coronavirus-online-learning-resources_hr
- 13) <https://www.ncsl.org/research/education/higher-education-responses-to-coronavirus-covid-19.aspx>